

۱۳۶۸۵۷۲

«به نام خداوند جان و خرد»

رسیدگی به جنایت تجاوز در دیوان کیفری بین‌المللی

ترجمه و تالیف:

دکتر عبدالجبار سردمندی

عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

با مقدمه‌ای به قلم دکتر محمدجواد شریعتی

مؤسسه فرهنگی هنری انتشاراتی

نگاه بینه

سرشناسه: سودمندی، عبدالمجید، ۱۳۵۱

عنوان و نام پدیدآور: رسیدگی به جنایت تجاوز در دیوان کیفری بین‌المللی / گردآوری، ترجمه و تألیف عبدالمجید سودمندی: با مقدمه‌ای به قلم محمدجواد شریعت‌باقری.

مشخصات نشر: تهران، نگاه بینه، ۱۳۹۴

مشخصات ظاهری: ۳۷۵ص

شابک: ۹-۰۵-۷۹۴۴-۶۰۰-۹۷۸: ۱۷۰۰۰۰ ریال

وزن: ۱۰۰۰ گرم / بست‌نویسی: لیا

موضوع: دیوان بین‌المللی کیفری

موضوع: تجاوز (جنایت بین‌المللی)

شناسه افزود: شریعت‌باقری، محمدجواد، مقدمه‌نویس

رده‌بندی کنگره: ۳۹۰ / ۳۹۰ / KZ۶۳۷۴

رده‌بندی دیویی: ۳۴۱ / ۶۲

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۹۳۰۱۰۱

مؤسسه فرهنگی هنری، انتشاراتی

نگاه بینه

خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - پلاک ۲۵۵ - واحد ۴ - تهران: ۵۵ ۶۴۴۹۲۹۳۳ - ۶۴۴۱۴

«رسیدگی به جنایت تجاوز در دیوان کیفری بین‌المللی»

مؤلف: دکتر عبدالمجید سودمندی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

شابک: ۹-۰۵-۷۹۴۴-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۱۷۰۰۰ تومان

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

۸.....	مقدمه دکتر محمدجواد شریعت باقری.....
۱۲.....	پیشگفتار مترجم.....

مقاله اول: تجاوز چیست؟

«تایسه حق بر جنگ و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی»

۳۰.....	چکیده.....
۳۱.....	۱- مقایسه.....
۳۵.....	۲- بررسی اجمالی حق بر جنگ.....
۴۶.....	۳- بررسی اجمالی اساسنامه رم.....
۵۰.....	الف) نقض ادعای بی‌مسئله‌ها، شدد و گستره عمل.....
۵۸.....	ب) عنصر روانی.....
۶۱.....	۴- نتایج.....
۶۴.....	پی‌نوشت‌های اصل مقاله اول.....

مقاله دوم: ابهام اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی

درباره آیین اصلاح اساسنامه

۷۵.....	چکیده.....
۷۶.....	۱- مقدمه.....
۷۷.....	۲- سؤال: چگونه «ماده» مربوط به تجاوز، لازم‌الاجرا می‌شود؟.....
۹۰.....	۳- کارهای مقدماتی مرتبط با مواد مربوط اساسنامه.....
۹۵.....	۴- یک «تصحیح»؟.....
۱۰۱.....	پی‌نوشت‌های اصل مقاله دوم.....

مقاله سوم: مصالحه کنفرانس بازنگری کامپالا درباره جنایت تجاوز

۱۱۳.....	چکیده.....
----------	------------

- ۱- مقدمه..... ۱۱۴
- ۲- سابقه ابتکاری و ده‌ها سال تعلیق: از نورمبرگ تا رم..... ۱۱۶
- ۳- مسیر دستیابی به مصالحه: از رم تا کامپالا..... ۱۲۰
- الف) متن مورد مذاکره ۲۰۰۲ و پیشنهادهای ۲۰۰۹..... ۱۲۰
- ب) بعضی از ویژگی‌های ارزشمند کار گروه کاری ویژه جنایت تجاوز..... ۱۲۸
- ج) سه «دسته» از موضوعات مورد بحث..... ۱۳۱
- د) نقش در مورد پیش‌نویس عناصر تشکیل‌دهنده جنایات..... ۱۵۱
- ۴- پایان بازی، در کامپالا..... ۱۵۵
- الف) پس‌درآه حذف گزینه‌های مایوس‌کننده..... ۱۵۶
- ب) اقدام اول: پیمان همکاری افتتاحیه توسط آرژانتین، برزیل و سوئیس..... ۱۵۷
- ج) اقدام دوم: پاسخ کانادا..... ۱۵۸
- د) اقدام سوم: برطرف کردن اختلاف..... ۱۵۹
- هـ) میان‌برده: تعامل با ایالات متحد..... ۱۶۲
- و) پرده آخر: نمایشی هیجان‌انگیز از کمی تابستانی در کنار دریاچه ویکتوریا..... ۱۶۷
- ۵- مصالحه کامپالا: میانه‌روی، دستیابی به مقاصد را مقدور می‌سازد..... ۱۷۴
- الف) تعریف جنایت تجاوز..... ۱۷۴
- ب) نظام صلاحیتی..... ۱۷۵
- ج) جنایت تجاوز و اصل تکمیلی بودن..... ۱۸۵
- ۶- نگاه به آینده..... ۱۸۶
- پی‌نوشت‌های اصل مقاله سوم..... ۱۸۹

مقاله چهارم: اصلاح مقررات مربوط به اصلاح اساسنامه رم

(مصالحه کنفرانس بازنگری کامپالا درباره جنایت تجاوز و حقوق معاهدات)

چکیده..... ۲۰۴

۲۰۵.....	۱- مقدمه.....
۲۰۶.....	۲- اصلاح معاهدات چندجانبه: چهار ملاحظه اساسی.....
	۳- کدامیک از نظام‌های اصلاح اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی درباره
۲۱۱.....	جنایت تجاوز قابل اعمال است؟.....
۲۱۱.....	الف) ارتباط یا عدم ارتباط ماده (۲) ۵؟.....
۲۱۷.....	ب) بندهای ۴ و ۵ ماده ۱۲۱ اساسنامه دیوان به‌عنوان شرایط تجمعی؟.....
۲۱۸.....	ج) بند ۴ ماده ۱۲۱ در مقابل بند ۵ ماده ۱۲۱.....
	د) مفهوم مثبت در مقابل مفهوم منفی جمله دوم ماده (۵) ۱۲۱ اساسنامه
۲۲۱.....	دین.....
	۴- سازگاری عدّه سازگاری اصلاحیه کامپالا با ماده (۵) ۱۲۱ اساسنامه
۲۳۰.....	دیوان.....
۲۳۰.....	الف) نکات کلی.....
	ب) معافیت دولت‌ها، غرض از صلاحیت دیوان (ماده (۵) ۱۵)
۲۳۴.....	مکرر).....
۲۳۷.....	ج) لزوم رد صلاحیت دیوان درمخصوص جنایت تجاوز (ماده (۴) ۱۵ مکرر).....
۲۴۰.....	۵- سؤال‌های مطرح.....
۲۴۱.....	الف) احتمال قبول غیررسمی اصلاح آیین دادرسی اساسنامه دیوان.....
۲۴۳.....	ب) اثرات احتمالی لازم‌الاجرا شدن اصلاحیه کامپالا درباره جنایت تجاوز.....
۲۴۴.....	۶- نتیجه‌گیری.....
۲۴۸.....	پی‌نوشت‌های اصل مقاله چهارم.....

مقاله پنجم: نامشخص بودن وضعیت حقوقی تفاهم‌های

پذیرفته‌شده در کنفرانس بازنگری کامپالا

۲۵۵.....	چکیده.....
۲۵۶.....	۱- مقدمه.....
۲۵۸.....	۲- آیا این تفاهم‌ها، دارای اثر واقعی هستند؟.....

- ۳- آیا این تفاهم‌ها، اساسنامه رم را اصلاح می‌کنند؟..... ۲۶۴
- ۴- آیا این تفاهم‌ها، وسایل اصلی تفسیر هستند؟..... ۲۶۹
- الف) ماده (۲) ۳۱ کنوانسیون وین حقوق معاهدات..... ۲۷۰
- ب) ماده (۳) ۳۱ کنوانسیون وین حقوق معاهدات..... ۲۷۷
- ۵- آیا این تفاهم‌ها، توافقی برای جرح و تعدیل هستند؟..... ۲۸۳
- ۶- آیا این تفاهم‌ها، وسایل مکمل تفسیر هستند؟..... ۲۹۰
- نتیجه‌گیری..... ۲۹۳
- پی‌نوشت‌های اصل مقاله پنجم..... ۲۹۷

مقاله شش: چالش‌های حقوقی جامعه جهانی برای گسترش صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی به جنایت تجاوز

- چکیده..... ۳۰۵
- ۱- مقدمه..... ۳۰۶
- ۲- موانع شمول جنایت تجاوز در صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی..... ۳۱۰
- الف) سیاسی بودن جنایت تجاوز..... ۳۱۰
- ب) دشوار بودن تعریف جنایت تجاوز..... ۳۱۱
- ج) وجود شرط رهبری در جنایت تجاوز..... ۳۱۳
- ۳- ابهام‌ها و تعارض‌های حقوقی در مسیر شمول جنایت تجاوز در صلاحیت
دیوان کیفری بین‌المللی..... ۳۱۴
- الف) ابهام در شیوه افزودن مقررات لازم به اساسنامه دیوان از جانب اعمال
صلاحیت نسبت به جنایت تجاوز..... ۳۱۶
- ب) تعارض میان اساسنامه دیوان و اصلاحیه‌های کنفرانس بازنگری کامپالا
از جهت آیین لازم‌الاجرا شدن این اصلاحیه‌ها..... ۳۱۷
- ج) تعارض میان اساسنامه دیوان و اصلاحیه‌های کنفرانس بازنگری کامپالا
در خصوص حقوق و تعهدات دولت‌های عضو دیوان..... ۳۱۷

د) تعارض میان اساسنامه دیوان و اصلاحیه‌های کنفرانس بازنگری کامپالا	
در خصوص حقوق و تعهدات دولت‌های غیرعضو دیوان	۳۱۸.....
ه) ابهام در اصلاحیه‌های کنفرانس بازنگری کامپالا از جهت تعریف جنایت	
تجاوز	۳۱۹.....
و) ابهام درباره مفاد و ارزش حقوقی تفاهیم‌های مصوب کنفرانس بازنگری	
کامپالا	۳۱۹.....
ز) تعارض داخلی میان بعضی از مصوبات کنفرانس بازنگری کامپالا	۳۲۰.....
۲- راهکارها، رفع ابهام از مقررات مرتبط با جنایت تجاوز در چارچوب	
اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی	۳۲۰.....
۵- نتیجه‌گیری	۳۲۶.....
پیوست‌ها	۳۲۸.....
۱- اسناد	۳۲۸.....
۲- چکیده مقالات به انگلیسی (Abstract)	۳۶۳.....
۳- فهرست مقالات به انگلیسی (Table of Contents)	۳۶۸.....
منابع	۳۷۱.....

مقدمه دکتر محمد جواد شریعت باقری

قاعده «منع توسل به زور» ابتدا در حقوق داخلی تثبیت شده سپس به حقوق بین الملل نیز راه یافته است. پیدایش این قاعده در حقوق داخلی معلول دو عامل مهم بوده است:

اول اینکه آدمیان دریافته‌اند که اختلافات خود را نباید از طریق جنگ و ستر حل کنند، چه، جنگ و ستیز روش و رفتار حیوانات است که از نعمت نطق و قوه عمل محروم‌اند و اگر اختلاف کنند چاره‌ای جز توسل به خشونت ندارند. بنابراین «تمدن» و زندگی جمعی ایجاب می‌کرده است که جنگ ممنوع باشد.

عامل دوم، پیدایش دولت‌هاست که در قلمروای که بر آن تسلط دارند باید به نظم همان دولت اداره شده و به اثر نظامی نباشد حاکمیتی نیست. بنابراین آحاد مردمی که در قلمرو یک دولت زندگی می‌کنند باید حل منازعات خود را به حکومت بسپارند.

حقوق بین الملل که اندک اندک و به‌ویژه در قرن گذشته به مدل‌های حقوق داخلی نزدیک و نزدیک‌تر شده است قاعده منع توسل به زور را در میان دولت‌ها مسلم دانسته و ابتدا میثاق جامعه ملل و سپس منشور ملل متحد نزدیک به ۷۰ سال قبل، دولت‌ها را ملکف به تبعیت از این قاعده کرده است. با وجود اینها، توسل به زور نه در حقوق داخلی و نه در حقوق بین الملل ریشه‌کن نشده و جهان امروز همچنان شاهد صحنه‌هایی از تجاوز و خشونت است.

در سال ۱۹۹۸ هم که اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی تدوین می‌شد دولت‌های زیادی بر این باور بودند که اساسنامه باید تجاوز سرزمینی را جرم‌انگاری کند. زیرا تجاوز همچنان در رأس جرایمی است که ارتکاب می‌یابد و تجاوزهای رژیم بعث عراق به ایران و به کویت نیز از نزدیک‌ترین جرایم نزدیک به زمان تدوین اساسنامه بود.

ما در کنفرانس رم برخی دولت‌ها به این دلیل که احراز تجاوز در منشور ملل متحد به شورای امنیت واگذار شده است با ورود دیوان کیفری بین‌المللی به رسیدگی به جرم تجاوز مخالف بودند. یک نظر این بود که دیوان کیفری بین‌المللی تنها در صورتی که شورای امنیت عمل تجاوز را احراز کند صلاحیت رسیدگی داشته باشد، روسیه، فرانسه و انگلیس از چنین نظری حمایت می‌کردند. برخی دیگر اساساً با پیش‌بینی جرم تجاوز در اساسنامه مخالف بودند. این دلیل که این یک قلم موضوع، همچنان در حوزه صلاحیت شورای امنیت سازمان ملل باقی بماند، ایالات متحده مدافع این نظر بود. است بر نه کشورهای اروپایی موافق اعمال صلاحیت دیوان نسبت به جرم تجاوز بودند. مخالفین، از جمله به این دلیل توسل می‌جستند که تعریف روشن از تجاوز وجود ندارد و گروه مقابل بر این نظر بودند که قطعنامه ۳۳۱۴ مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۷۴ تجاوز را تعریف کرده است.

باری، چنین توافق شد که اصل «صلاحیت دیوان برای رسیدگی به جرم تجاوز» در اساسنامه تثبیت شود و تعریف آن به کنفرانس بازنگاری اساسنامه که قرار بود ۷ سال پس از لازم‌الاجرا شدن اساسنامه برگزار شود موکول گردد.

اساسنامه در سال ۲۰۰۲ لازم‌الاجرا شد و ۷ سالی از آن گذشت و یک سال دیگر نیز طی شد و اجلاس سازندگی اساسنامه در سال ۲۰۱۰ در کامپالا (پایتخت اوگاندا) تشکیل شد.

در اجلاس سازندگی، «ماده ۸ مکرر» به اساسنامه اضافه شد و در بند ۱، «جرم تجاوز» و به تعبیری «جنایت تجاوز» را تعریف کرد. بر اساس ماده ۸ مکرر، جرم تجاوز آن است که شخصی که در یک دولت در موقعیتی است که می‌تواند به نحو مؤثری عمل سیاسی یا نظامی آن دولت را کنترل یا هدایت کند، «عمل تجاوزکارانه» را برنامه‌ریزی، تدارک، شروع یا اجرا نماید.

اما «عمل تجاوزکارانه چیست؟ بند ۲ ماده ۸ مکرر فوق‌الذکر، همان تعریفی را که در قطعنامه سال ۱۹۷۴ مجمع عمومی آمده بود تکرار می‌کند و مقرر می‌دارد که ارتکاب عمل مذکور در این قطعنامه، عمل تجاوزکارانه محسوب می‌شود.

بدین ترتیب، جرم تجاوز وارد اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی شد. اما اصلاحیه‌های اجلاس کامپالا زمانی لازم‌الاجرا می‌شود که لااقل ۳۰ دولت عضو دیوان، آنها را تصویب کنند و دیوان کیفری بین‌المللی زمانی خواهد توانست نسبت به جرم تجاوز اعمال صلاحیت کند که بعد از اول ژانویه ۲۰۱۷ دو سوم دولت‌های عضو دیوان در این مورد اتخاذ تصمیم کنند. از این‌رو، رسیدگی دیوان کیفری بین‌المللی به جرم تجاوز همچنان معلق به اموری است که باید در انتظار تحقق آنها بود.

کتاب حاضر حاصل دل‌مشغولی‌های جناب آقای دکتر سودمندی است

که تلاش نموده‌اند از منابع گوناگون و البته معتبر، اطلاعات مفید و ارزشمندی را در مورد مفهوم تجاوز و همچنین اقداماتی که از رم تا کامپالا در مورد صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی برای رسیدگی به جرم تجاوز پیگیری شده است به خوانندگان عرضه کنند. بدین امید که گامی برای روشن کردن یکی از مباحث مهم و روز حقوق کیفری بین‌المللی برداشته‌اند.

ویژگی این اثر تاریکی مباحث آن و نیاز جامعه علمی کشور به توسعه این مباحث است که امید است مقبول طبع علاقه‌مندان قرار گیرد.

محمدجواد شریعت باقری

رئیس دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

پیشگفتار مترجم

اگرچه حقوق بین الملل هم بر روابط دوستانه دولت‌ها و هم بر روابط خصمانه آنها حاکم است،^(۱) اما با توجه به اینکه روابط خصمانه - به‌ویژه اگر منجر به جنگ و تجاوز شود - اصولاً مانع توسعه حقوق بین الملل و اجرای مقررات آن می‌شود و حقوق اساسی ملت‌ها و افراد درگیر در مخاصمه را شدیداً به خطر می‌اندازد،^(۲) کنترل خشونت بین دولت‌ها همواره یک نگران اساسی حقوق بین الملل بوده است.^(۳) این موضوع، منحصر به دوران خاص نیست و می‌توان نمونه‌هایی از آن را از زمان پیدایش حقوق بین الملل کلاسیک نیز مشاهده کرد. مثلاً معاهداتی که در پایان جنگ ۳۰ ساله اروپا به عنوان صلح وستفالی منعقد شد شامل قاعده‌ای بود مبنی بر اینکه دولت‌ها باید پیش از توسل به جنگ، سعی کنند منازعات خود را به صورت مسالمت‌آمیز حل و فصل کنند.^(۴) با این حال، حقوق بین الملل تا حدود زیادی از بیستم موفق نشد جنگ

(۱) ضیائی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۶)، حقوق بین الملل عمومی، تهران: انتشارات آنگل، ص ۴.

(۲) همان، ص ۲۶.

(۳) رک. همین نوشتار، ص ۳۱.

(۴) ماده ۱۲۳ معاهده صلح وستفالی مقرر می‌داشت: «در صورتی که نقض این معاهده روی دهد، طرف صدمه دیده باید پیش از هر اقدامی، متخلف را ترغیب کند با ارجاع آن مرافعه به یک مجمع دوستانه یا اقدامات معمول قضایی، مانع بروز خصومت شود».

Treaty of Westphalia, Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and their respective Allies, Done at Munster (Westphalia) on 24 October 1648, available online at

http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp (visited 15 September 2013).

را ممنوع کند، از این رو تلاش کرد از پیامدهای مخرب و فجیع جنگ‌ها بکاهد و بر این اساس، قواعد حقوق مخاصمات مسلحانه در قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم توسعه قابل توجهی پیدا کرد. مثلاً می‌توان به کنوانسیون ۱۸۶۴ «بهبود وضعیت مجروحان نظامی در میدان جنگ»^(۵) اشاره کرد که یکی از اولین معاهدات بین‌المللی در این زمینه است. نقطه اوج این تلاش‌ها را می‌توان در کنوانسیون‌های صلح ۱۹۰۷ لاهه و کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مشاهده کرد.^(۶)

(5) Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, Done at Geneva on 22 August 1864, Entered into force on 22 June 1865, available online at http://avalon.law.yale.edu/19th_century/geneva04.asp (visited 15 September 2013).

(۶) در کنفرانس صلح ۱۹۰۷ لاهه، ۱۲ کنوانسیون به امضا رسید که با عنوان «کنوانسیون‌های لاهه» (Hague Conventions) شناخته می‌شوند. این ۱۳ کنوانسیون، ۱۱ کنوانسیون مربوط به جنبه‌های مختلف قوانین جنگ و بی‌طرفی و ۲ که ۱۰ عدد از آنها لازم‌الاجرا شد. کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو نیز شامل ۴ کنوانسیون هستند* که هنوز هم شامل مهم‌ترین و جامع‌ترین مقررات مربوط به حقوق مخاصمات مسلحانه می‌باشند. برای اطلاع بیشتر، رک. بلدسو، رابرت، بوسچک، بلسلو (۱۳۷۵)، فرهنگ حقوق بین‌الملل، ترجمه دکتر مرزا آشتی، تهران: انتشارات گنج دانش، صص. ۵۴۶-۵۴۹.

* Convention I for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field; Convention II for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea; Convention III relative to the Treatment of Prisoners of War; and Convention IV relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (all of them Done at Geneva on 12 August 1949, Entered into force on 21 October 1950).

لازم به ذکر است ایران نیز به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو پیوسته است؛ رک. قانون اجازه الحاق دولت ایران به قراردادهای معروف به قرارداد ژنو، مصوب ۱۳۳۳/۹/۸ مجلس سنا و ۱۳۳۴/۹/۳۰ مجلس شورای ملی.

Available online at <http://www.dastour.ir/Print/?lid=239494> (visited 15 September 2013).

اما برای مقابله با جنگ و تجاوز و پیامدهای آنها، اقدامات فوق کافی نبود و از این رو، ممنوعیت جنگ و تجاوز و نیز رسیدگی قضایی به این تخلف‌ها به تدریج و از ابتدای قرن بیستم وارد ادبیات حقوقی شد. شاید بتوان گفت اولین معاهده‌ای که در دوران معاصر، توسل به جنگ را محدود کرد، میثاق جامعه ملل است. مواد ۱۱ تا ۱۵ این میثاق به حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف‌ها و غیرقانونی شناختن جنگ می‌پردازند. قسمت‌های مسطح این مواد بیان می‌کنند:

«ماده ۱۱- بدون وسیله اعلام می‌شود هر جنگ یا تهدید به آن که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم یک کشور عضو جامعه را تحت تأثیر قرار دهد، موضوع نگرانی کابینه می‌باشد و جامعه برای حفظ صلح میان ملت‌ها، هر اقدام عاقلانه را مؤمنان را اتخاذ خواهد کرد. در صورت وقوع چنین وضعیت اضطراری، دبیرکل به درخواست هریک از اعضای جامعه، بی‌درنگ از شورا دعوت به تشکیل جلسه می‌کند.

ماده ۱۲- اعضای جامعه می‌پذیرند که اثر اختلاف میان آنها پیش آید که احتمال دارد منجر به قطع روابط آنها شود، موضوع را به داور یا حل و فصل قضایی یا تحقیق شورا واگذار کنند و در هر صورت تا یک ماه بعد از صدور رأی داوران یا تصمیم قضایی یا گزارش شورا، به جنگ متوسل نشوند.

ماده ۱۳- اعضای جامعه موافقت دارند هر وقت اختلافی میان آنها پیش آید که به نظر آنها مناسب است به داور یا حل و فصل قضایی ارجاع شود و به صورت رضایت‌بخشی قابل حل از طریق دیپلماسی نباشد، آن را به داور یا حل و فصل قضایی واگذار کنند. ...

برای رسیدگی به چنین اختلافی، دادگاهی که موضوع به آن ارجاع

می‌شود دیوان دایمی دادگستری بین‌المللی است که طبق ماده ۱۴ ایجاد شده است یا دیوانی که طرف‌های اختلاف درباره آن موافقت کنند یا در معاهده‌ای میان آنها به آن تصریح شده باشد.

اعضای جامعه موافقت دارند آرا یا تصمیمات صادره را با حسن نیت کامل اجرا کرده و عیله دولت عضوی که آن را رعایت کند متوسل به جنگ نشوند. در صورت عدم رعایت چنین رأی یا تصمیمی، شورا اقداماتی که باید برای عملی کردن آن رأی به اجرا درآید را پیشنهاد خواهد کرد.

ماده ۴ - طرح‌های پیشنهادی جهت تأسیس یک دیوان دایمی دادگستری بین‌المللی، توسط شورا تهیه و برای پذیرش اعضای جامعه ارائه خواهد شد. این دادگاه صلاحیت استماع و تصمیم‌گیری در مورد هر اختلاف بین‌المللی که طرف‌های آن به او ارجاع دهند را دارد. همچنین این دادگاه می‌تواند در مورد سر نزاع یا مسئله‌ای که توسط شورا یا مجمع به آن ارجاع شود نظر مشورتی دهد.^۷

(7) The Versailles Treaty, Part I- The Covenant of the League of Nations, Done at Versailles on 28 June 1919, Entered into force on 10 January 1920, arts. 11-14, available online at http://www.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp (visited 15 September 2013).

لازم به ذکر است به دلیل مخالفت انگلستان (و به این بهانه که ایران در جنگ جهانی دوم بی‌طرف بوده است)، هیئت نمایندگی ایران را به کنفرانس صلح ورسای نپذیرفتند. با این حال، ایران جزء دولت‌هایی بود که برای پیوستن به میثاق دعوت شد (نام ایران Persia) در فهرست پیوست میثاق آمده است) و از همان ابتدا عضو جامعه ملل بود. برای اطلاع بیشتر، رک. کسری، نیلوفر، «ایران و جامعه ملل»، وب‌سایت مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران:

Available online at http://www.iichs.org/index.asp?id=473&doc_cat=1, (visited 15 September 2013); See also *Ibid.*, Annex.

همان‌طور که ملاحظه می‌شود میثاق جامعه ملل، توسل به جنگ علیه دولت‌های متخلف را- البته بعد از عدم امکان حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلاف- مجاز دانسته است و از این‌رو، نمی‌توان گفت میثاق، جنگ را به‌طور کامل ممنوع کرده است. اما در دوران حیات جامعه ملل می‌توان شاهد معاهداتی بود که جنگ را به‌شکلی قوی‌تر از میثاق ممنوع کردند. مثلاً ماده ۲ پیمان لوکارنو در سال ۱۹۲۵ مقرر می‌کرد: «آلمان و بلژیک هم‌پنین آلمان، فرانسه به‌طور متقابل متعهد می‌شوند که در هیچ صورت به یکدیگر حمله نکرده و نسبت به یکدیگر به جنگ متوسل نشوند.»^(۸) اگرچه این معاهدات، جنگ را ممنوع کرده است،^(۹) اما این معاهده یک معاهده عام نبود و عدم ترسانه جنگ را به‌صورت تعهدهای دوجانبه در روابط میان سه دولت مقرر می‌کرد و طرف‌های معاهده منحصر به ۶

همچنین لازم به ذکر است اصطلاحات «حل و فصل قضایی» (judicial settlement)، «رای قضایی» (judicial decision) و «دیوان دایمی دادگستری بین‌المللی» (Permanent Court of International Justice) در متن اولیه میثاق نبوده و بعداً با اصلاح میثاق به آن اضافه شده است:

See The Covenant of the League of Nations (Including Amendments adopted to December 1914), available online at

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp (visited 15 September 2013).

(8) Treaty of Mutual Guarantee between Germany, Belgium, France, Great Britain and Italy, Done at Locarno on 16 October 1925, Entered into force on 1 September 1926, art. 2, available online at

http://avalon.law.yale.edu/20th_century/locarno_001.asp (visited 15 September 2013).

(۹) لازم به ذکر است ماده ۲ این پیمان، حق دفاع مشروع را به این صورت به رسمیت شناخته بود:

«تعهد فوق‌الذکر [مبنی بر ممنوعیت جنگ] در موارد زیر به‌کار نمی‌رود: ۱. اعمال حق دفاع

مشروع (legitimate defence) که عبارت است از مقاومت در مقابل نقض تعهد مذکور در بند

فوق‌الذکر یا نقض واضح مواد ۴۲ و ۴۳ معاهده ورسای *Ibid.*:...

دولت آلمان، بلژیک، فرانسه، انگلیس، ایتالیا و هند بود.

شاید بتوان گفت پیمان کلوگ-براین (پیمان پاریس) که در سال ۱۹۲۸ منعقد شد اولین معاهده‌ای است که جنگ را به‌طور کامل ممنوع کرده است.^(۱۰) غیر از مقدمه این معاهده که استفاده از جنگ را به‌عنوان ابزار سیاست ملی رد کرده بود، ماده ۱ آن مقرر می‌کرد: «طرف‌های معظم معاهده، سادقانه و از طرف ملت‌های خود اعلام می‌کنند که توسل به جنگ به‌منظور حل مناقشه‌های بین‌المللی را محکوم می‌کنند و از آن به‌عنوان ابزار سیاست ملی در روابط با یکدیگر استفاده نخواهند کرد.»^(۱۱) اهمیت این معاهده از آن جهت است که ضمن ممنوعیت کامل جنگ، معاهده‌ای عام بود و تمام دولت‌ها می‌توانستند به آن ملحق شوند.^(۱۲)

در حال حاضر، مهم‌ترین سند که به ممنوعیت جنگ و تجاوز تصریح کرده است، منشور ملل متحد است. ماده ۲(۴) منشور مقرر می‌کند: «تمام اعضا در روابط بین‌المللی خود از تهدید یا توسل به زور علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی هر دولت دیگر، یا به هر نحو دیگری که با اهداف ملل

(۱۰) ضیائی بیگدلی، همان، ص. ۵۴.

(11) Kellogg-Briand Pact, Done at Paris on 17 August 1928, Entered into force on 24 July 1929, art. I, available online at <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/kbpact.htm> (visited 15 September 2013).

(12) *Ibid.*, art. III.

لازم به ذکر است ایران نیز به پیمان کلوگ-براین پیوسته است. رک. قانون اجازه مشارکت دولت ایران در عهدنامه تحریم جنگ، مصوب ۱۳۰۸/۱/۲۸ مجلس شورای ملی:

Available online at <http://www.dastour.ir/Print/?lid=11036> (visited 15 September 2013).

متحد ناسازگار باشد خودداری خواهند کرد.»^(۱۳) اهمیت منشور از جهت ممنوعیت جنگ و تجاوز به این دلیل است که اولاً تقریباً تمام دولت‌های جهان به آن پیوسته‌اند^(۱۴) و ثانیاً ضمانت اجرای نسبتاً مناسبی برای ممنوعیت توسل به زور در آن پیش‌بینی شده است. ماده ۳۹ منشور در این زمینه مقرر می‌کند: «شورای امنیت وجود تهدید علیه صلح، نقض صلح یا اقدام به تجاوز را تشخیص داده و توصیه‌هایی می‌کند یا تصمیم می‌گیرد برای حفظ یا اعاده صلح و امنیت بین‌المللی چه اقداماتی باید طبق مواد ۴۱ و ۴۲ به عمل آید.»^(۱۵)

(13) Charter of the United Nations, Done at San Francisco on 26 June 1945, Entered into force on 24 October 1945, art. 2(4), available online at <http://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/Instruments.pdf> (visited 15 September 2013).

لازم به ذکر است ایران جزء امضاکنندگان منشور و اساسی مؤسس سازمان ملل است؛ رک. قانون تصویب منشور ملل متحد و اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری، مصوب ۱۳۲۴/۶/۱۳ مجلس شورای ملی:

Available online at <http://www.dadgostar.ir/Print/?lid=35209> (visited 15 September 2013); See also *Ibid.*, Signatures.

(۱۴) تا اوایل سال ۲۰۱۵، ۱۹۳ کشور عضو سازمان ملل شده‌اند:

See Status of the Charter of the United Nations, available online at http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtldsg_no=I-1&chapter=1&lang=en (visited 15 September 2013).

(15) Charter of the United Nations, *supra* note (13), art. 39.

لازم به ذکر است منشور ملل متحد نیز حق دفاع مشروع را به رسمیت شناخته است. ماده ۵۱ منشور در این زمینه مقرر می‌دارد: «در صورتی که یک عضو ملل متحد مورد حمله مسلحانه قرار گیرد، تا زمانی که شورای امنیت اقدامات لازم را برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی به عمل آورد، هیچ‌یک از مقررات این منشور به حق ذاتی دفاع مشروع (self-defense) انفرادی یا جمعی لطمه وارد نخواهد آورد. اقداماتی که اعضا برای اجرای چنین حق دفاع مشروعی به عمل می‌آورند باید فوراً به شورای امنیت گزارش داده شود، و این اقدامات به هیچ‌وجه در اختیار و مسئولیت شورای امنیت در